

GABRIELA POHOAȚĂ

PROPEDEUTICĂ FILOSOFICĂ

Copyright © 2009, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără
acordul scris al **Editurii Pro Universitaria**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POHOAȚĂ, GARIELA

Propedeutică filosofică / Gabriela Pohoăță. -

București : Pro Universitaria, 2009

Bibliogr.

ISBN 978-973-129-337-0

35(498)

„Filosofia e liberă de obligații. Frumusețea ei e că se poate începe de oriunde. Nu e o știință și nu are nici măcar o definiție. Îți place Descartes? Începe cu Descartes. Te pasionează problema devenirii? Începe cu ea. Dar să știi să începi.

Ce e filosofia, asta ai s-o înveți pe drum.

Căci pleci acum, pleci spre o lume pe care o poți găsi de oriunde ai pleca.

Ce e interesant când te îndeletnicești cu filosofia e că la un moment dat totul începe să te intereseze și să te instruiască: teologia ca și matematicile, științele naturale ca și teoria muzicii. Să fie începutul sau abia atunci începi?”

C. Noica
Jurnalul filosofic

„Știința e cunoaștere. Dar reflexiunea asupra cunoașterii, adică luarea de conștiință de sine, integrarea actului cunoașterii în viața spiritului, dă altceva: dă filosofie.”

C. Noica
Jurnalul filosofic

„Mi se pare, câteodată, că nu suntem noi oamenii adevărați. Suntem un fel de schiță, o încercare pentru umanitatea care ar fi trebuit să fie sau care va fi, poate, vreodată. Cel care ne-a făcut s-a gândit la altă umanitate și a pus până și în inimile noastre nostalgia altor forme de viață, mai reușite decât cele de azi. E bine să ne amintim că nu suntem decât drumul către altceva.”

C. Noica
Mathesis sau Bucuriile simple

INTRODUCERE

Studiul filosofiei la Facultatea de Drept a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” este o oportunitate extraordinară oferită celor care se instruiesc aici, având un rol esențial în educația intelectuală și morală a studenților care se pregătesc să devină slujitorii justiției.

Această carte a fost scrisă pentru a constitui obiectul unor prelegeri universitare. Are un caracter didactic și încearcă, fără a prejudicia esența conceptelor și exactitatea formulării, să pună la îndemâna studenților – iubitori de înțelepciune – câteva din problemele fundamentale ale filosofiei.

Demersul meu nu dorește să anticipeze prea multe întrebări, ci prezintă temele în așa fel încât întrebările și problemele să devină accesibile la un nivel care să corespundă marii tradiții a filosofiei și să genereze dezbateri fecunde în cadrul orelor de predare.

Inițierea în filosofie nu înseamnă studiul unei lumi de idei care s-a stins și se menține doar ca fapt istoric. E greu să te adâncești în studiul filosofiei contemporane dacă nu-i cercetezi sursele, pe care le aflăm la Platon, Aristotel și ceilalți mari filosofi din antichitate.

Citatele sunt în principiu, din operele cele mai importante ale marilor filosofi; acestea sunt menite să transmită impulsuri de gândire și ocazii de discuții deosebite și de asemenea să incite la un sistem de predare care să abordeze domeniile reflecției filosofice din perspectiva întregului, pentru că filosofia înseamnă propensiune către universalitate.

Oricât ar părea de inutil pentru unii studiul filosofiei, îndrăznesc să afirm: **atâta vreme cât trăiesc oamenii, filosofia nu poate înceta.**

Misiunea perenă a filosofiei este: **de a ne transforma în oameni adevărați, prin dobândirea conștiinței asupra ființei.**

Din această perspectivă, **filosofia în Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”** este mai mult decât o disciplină de studiu: înseamnă **gândire liberă și o anumită stare de spirit.**

Ne-am putea imagina astfel în **Academia lui Platon**, unde educația filosofică în spiritul comprehensiunii dreptății înseamnă condiția fericirii.

Pentru Platon dreptatea aduce cu sine propriile sale recompense: ea asigură fericirea pur și simplu pentru că ea e dreaptă indiferent de recompensele externe și de reputație, de neplăcerile și de durerile care pot sau nu să apară drept urmare. Aceasta este ideea principală a celebrului dialog „Republica”. Nu putem filozofa despre dreptate fără a ne raporta la Platon, pentru care însemna virtutea tuturor virtuților, sau la Aristotel, unde dreptatea apare ca virtutea perfectă, dar nu privită la modul absolut, ci prin comparație cu celelalte virtuți; la John Rawls, care în lucrarea „O teorie a justiției”, prezintă dreptatea ca un compus între libertate, echitate și recompensă pentru cel care participă la binele public. Toate teoriile dreptății, din antichitate și până în epoca contemporană, vin să ne sugereze ca înainte de a înfăptui dreptatea, de a o recunoaște, trebuie să știi ce înseamnă ea, cum se poate ajunge la această înaltă virtute. Filozofia dreptății trece dincolo de simțul comun; însușirea ei reclamă o educație specială, ideală destinată firilor filozofice. Țelul educației este formarea unor caractere virtuozose, prin internalizarea „legilor”.

Revenind la Platon, scopul ultim al educării regelui- filozof nu e de a-l învăța cât mai multe, ci de a-i forma, printr-un exercițiu adecvat, anumite capacități intelectuale și morale care să favorizeze „răsucirea sufletului” spre tărâmul Formelor; cu alte cuvinte, a-i forma capacitatea de a „vedea” Formele și până la urma, divinul Bine. Acesta este, de fapt, și sensul învățământului modern: de a forma deprinderile de gândire și acțiune ale tinerilor în scopul adaptării la o realitate deosebit de complexă și dificilă.

Avem nevoie astăzi, poate mai mult ca oricând să ne „salvăm” prin contemplație, prin filozofare, să accesăm astfel, la **conștiința dreptății**.

Omul care nu a învățat niciun dram de filozofie trece prin viață încătușat în prejudecăți derivate din simțul comun, din convingerile obișnuite ale epocii sau ale națiunii sale și din convingerile pe care și le-a însușit fără cooperarea sau consimțământul rațiunii sale.

Filozofia merită să fie studiată nu de dragul unor răspunsuri precise la întrebările ei, deoarece, de regulă, nu se poate ști că astfel de răspunsuri precise sunt adevărate, ci mai degrabă de dragul întrebărilor înseși; deoarece aceste întrebări largesc concepția noastră asupra a ceea ce este posibil, ne îmbogățesc imaginația intelectuală și

diminuează siguranța dogmatică, ce împiedică mintea să speculeze; însă, mai presus de toate, deoarece prim măreția universului contemplat de filosofie mintea este înnobilită și devine capabilă de acea uniune cu universul care este binele suprem.

Iată de ce va propun următorul argument **ab initio**, pentru a conștientiza, că acest studiu se deosebește de celelalte pentru că te învață cum să trăiești:

„Dacă constat filosofia la un tânăr, eu îl admir, găsesc că-i șade bine, în tot cazul mă gândesc că am de-a face cu un om liber; dimpotrivă, când nu-l văd filosofând, îl socot lipsit de sentimentul libertății și incapabil de a realiza cândva, într-o direcție, un lucru frumos și nobil.” (Platon, Gorgias)

Filosofia are nevoie de *oameni întregi*, care au „îndrăzneală”, care sprijinindu-se pe aceasta, pot lua o poziție responsabilă în fața vieții.

Autoarea

CAPITOLUL I. CONCEPTUL DE FILOSOFIE

1.1. CE ESTE FILOSOFIA?

A schița un concept prealabil al filosofiei înseamnă a încerca să răspundem la vechea și mereu noua întrebare: Ce este filosofia? Întrebarea aceasta pare simplă și lipsită de dificultăți. În realitate însă ea este una dintre cele mai complexe și dificile întrebări teoretice pe care ni le putem pune. Dificultatea constă nu numai și nu în primul rând în amploarea practic infinită a domeniului ei de referință; dificultatea este generată de împrejurarea că întrebarea „ce este filosofia?” are ea însăși un *caracter filosofic* este ea însăși o problemă filosofică. Drept urmare „ce este filosofia?” se lămurește de fapt nu numai în cadrul istoriei filosofiei, numai cu conceptele și mijloacele sale; ea (filosofia -însăși) își este, așa zicând, prima sa problemă¹.

Caracterul **filosofic** al întrebării „ce este filosofia?” face ca ea să nu poată primi un răspuns univoc și unanim acceptat. Răspunsul nu poate fi obținut printr-o investigație neutră, liberă de presupuziții teoretice, a filosofilor constituite. Dimpotrivă, el este condiționat, orientat de anumite opțiuni și angajări teoretice prealabile. Tot ceea ce se poate face este să se explicitizeze prin analiză aceste opțiuni și angajări și, eventual, să fie supuse criticii.

Astfel demersul nostru, departe înseamnă mai mult decât o simplă introducere în filosofie, deoarece abordează activitatea filosofică, însăși filosofarea din perspectiva unei analize metodice riguroase.

Ceea ce-l surprinde pe cercetătorul dornic să afle ce este filosofia este lipsa - în literatura de specialitate - unei definiții universal valabile a acestei discipline². Și aceasta, pentru că „nu putem zice astăzi că avem o filosofie, cum putem zice că avem o matematică, o fizică sau o chimie, ci trebuie să ne mulțumim să constatăm că avem atâtea filosofii deosebite câți cugetători s-au îndeletnicit, după

¹ Simmel, G., „*Hauptprobleme der Philosophie*”, Goschen sche Verlagshandlung, Leipzig, 1910, p. 8;

² Dumitriu, A., „*Philosophia mirabilis*”, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p. 9;

vremuri, cu problemele generale ale naturii și ale vieții, dezlegându-le, fiecare firește, în felul său”.³

Leibniz nota, într-o scrisoare către Malebranche, că „dacă s-ar da definiții, discuțiile ar înceta repede”⁴.

Curios este însă că definiții pentru filosofie se găsesc din abundență, și cu toate acestea disputele asupra a ceea ce este exact această disciplină nu încetează. Din toate aceste considerații se poate trage concluzia că definițiile de până acum sunt parțiale, exprimând numai laturi (aspecte) ale filosofiei și nu corespund *toți et solo definito*, adică nu surprind nota caracteristică.

Condiția constitutivă a filosofiei este *pluralismul*. Câtă vreme va exista filosofie, ea nu va exista într-o singură elaborare, ci într-o multiplicitate de elaborări și configurații diferite. Drept urmare, filosofi diferiți, aparținând unor orientări de gândire diferite, vor avea concepții deosebite, uneori chiar opuse, despre ceea ce este (sau ceea ce ar trebui să fie) filosofia. Câteva sondaje în istoria filosofiei ne vor convinge despre acest lucru.

Pentru Aristotel, filosofia este „știința principiilor și cauzelor prime”⁵. El definește filosofia primă prin obiectul ei, care nu este altceva decât *Ființa ca Ființă*⁶. Pentru Kant, de pildă, filosofia este cercetarea, este, ca să folosim propriul său termen, *critica* facultăților de cunoaștere ale spiritului uman, cu scopul de a determina întinderea și limitele lor. Pentru Hegel și pentru contemporanii săi romanticii, ea este cunoașterea *rațională*, conceptuală a Absolutului. Pentru Feuerbach, filosofia este *fiziologie*, în sensul etimologic al termenului, adică teorie a rațiunii, și *antropologie*, adică teorie a

³ Negulescu, P., P., „*Scieri inedite*”, III, Ed. Academiei, București, 1972, p. 323;

⁴ Leibniz, G., W., „*Scrisoarea către Malebranche*”, din 1 ian. 1700;

⁵ Aristotel, „*Metafizica*”, Ed. Iri; București, 1996, p. 16;

⁶ Filosofia însemna pentru grecii din antichitate, știință și totodată, înțelepciune, o contemplare a obiectelor cele mai înalte și o meditare susținută în privința lor. Științele comune determină cauzele cele mai apropiate, cele mai directe, în vreme ce filosofia, știința supremă și autentică înțelepciune, caută să pătrundă până la primele cauze și principii ale tuturor lucrurilor. Totuși, filosofia nu e o știință de un singur plan: ea poate fi filosofia în genere sau filosofia primă, adică metafizica, înțelepciunea ce tinde spre cunoștințele cele mai înalte, sau primele principii și spre cauzele cele mai generale.

omului. Exemplele pot fi desigur multiplicare, dar cele înfățișate aici sunt, credem, suficiente pentru a ne convinge de marea varietate a punctelor de vedere în problema care ne interesează. Aceeași diferențiere se constată, cum vom vedea în cele ce urmează, și în filosofia contemporană.

În filosofia timpului nostru, interogația care se poartă asupra filosofiei însăși a dobândit o pondere și o însemnătate deosebite. Fără îndoială, această interogație nu este o noutate absolută. Încă în dialogurile platoniciene întâlnim preocuparea pentru clarificarea adevăratei naturi a filosofiei, ca răspuns la critica, de pe poziții sofistice, a acesteia. Dimensiunea autoreflexivă a fost prezentă, într-o măsură sau alta, întotdeauna, în filosofie. Astăzi însă ea este explicit formulată și sistematic dezvoltată în cadrul a ceea ce s-a numit *metafilosofie*.

Metafilosofia poate fi privită ca acel tip de cercetare teoretică al cărei obiect este filosofia însăși. Mai exact, ea este un „ansamblu de cercetări sistematice asupra teoriilor filosofice considerate mai ales sub raportul aceluși mod al lor de a exista pe care îl conferă discursul în care s-au obiectivat”⁷. Survine aici o *dedublare internă a filosofiei*, în urma căreia se instituie o deosebire de planuri sau de niveluri: nivelul *filosofiei propriu-zise* care investighează temele ei ontologice, epistemologice, axiologice etc., pe de o parte, și nivelul supraordonat al *metafilosofiei*, care cercetează filosofia însăși, natura acesteia, specificul său, particularitățile limbajului filosofic, raporturile filosofiei cu alte forme de activitate spirituale ș.a.m.d., pe de altă parte.

Cele două niveluri ale filosofiei interacționează, se situează într-un raport de circularitate, opțiunile gânditorilor în planul filosofiei propriu-zise având efecte asupra concepției lor metafizice și invers, concepțiile lor metafizice repercutându-se asupra cercetărilor lor din planul filosofiei propriu-zise. În virtutea circularității menționate mai înainte între metafilosofie și filosofie, orientările filosofiei contemporane concep în mod diferit specificul filosofiei. Astfel,

⁷ Tonoiu, V., Metafilosofia ca dimensiune a unor variante ale criticismului, în Flonta, M. (coordonator), „*Epistemologia și analiza logică a limbajului științei*”, Ed. Politică, București, 1975, p. 270;

pentru filosofia analitică, cercetarea filosofică este analiză a limbajului -a limbajului științei, în varianta empirismului logic, a limbajului uzual, în varianta așa numitei „filosofii a limbajului comun”. Pentru Heidegger, întemeietorul filosofiei contemporane a existenței, filosofia așa cum e înțeleasă în principala sa scriere „Ființă și timp”⁸ este analitică existențială, adică cercetare a modurilor de a fi proprii existentului uman (Dasein). Pentru reprezentanții Școlii de la Frankfurt (de pildă pentru Marcuse) filosofia este teorie critică a societății modeme și a formelor de reificare și alienare umană ce îi sunt proprii.

Așadar, la întrebarea cu caracter metafizic „ce este filosofia?”, diferitele curente ale gândirii contemporane elaborează răspunsuri diferite. Se verifică astfel ceea ce am afirmat mai sus cu privire la dependența concepțiilor metafizice de orientările filosofice, de opțiunile și angajările teoretice prelabile ale gânditorilor.

Așa stând lucrurile, nu ne putem aștepta să găsim un răspuns definitiv și unanim acceptat la întrebarea noastră și să elaborăm un concept simplu și univoc al filosofiei. Într-un fel răspunsul va avansa cu fiecare nouă prelegere și ar fi mai ușor de formulat explicit la sfârșitul demersului nostru și nu la început. Neputându-ne totuși dispensa, din considerente didactice, de o prelabilă conturare (fie și ipotetică) a cadrului problematic și sistemului de referință în care se va înscrie excursul nostru teoretic, vom încerca să învingem progresiv dificultățile.

Pornim de la ideea că *filosofia este o activitate a conștiinței*, o rugăciune pe care omul o murmură toată viața. Nu întâmplător, K. Jaspers subliniază: „Atâta timp cât vor exista oameni, aceștia nu vor înceta niciodată să se cucerească pe ei înșiși”⁹.

Din această perspectivă, filosofia reprezintă un proces de contemplare a lumii, un demers speculativ și o formă de acțiune. Vizând scopurile ultime, fundamentale ale lumii, filosofia judecă realitatea în funcție de *postulatele gândirii*. În căutarea permanentă a universalului și a adevărului absolut, filosofia face din *SPIRIT obiect* și *subiect*. Privită ca haos, realitatea capătă coerență și sens prin

⁸ Heidegger, M., „Ființă și timp”, Ed. Jurnalul literar, 1994;

⁹ Jaspers, K., „Texte filosofice”, Ed. Politică, București, 1986;